

Utgrävningarna av klostret i Vreta 1916-23

Erik Lundberg

[Rapporten funnen av Göran Tagesson i ATA, Sveriges kyrkors arkiv, kapseln Vreta klostrets kyrka, i juli 2007. OCR-läst version, bearbetad av Lars Ladell sept 2007]

I juni 1916 igångsattes den systematiska utgrävningen av klosterområdet norr om kyrkan. Redan tidigare under året hade den forna sakristian dock frilagts genom utgrävning. Arbetet koncentrerades till en början på den från korets norra tvärmur utgående östra klosterlängan, vilken under detta och följande år helt förlades. Utgrävningen erbjöd inga större svårigheter eller några egentliga problem. Det gällde i huvudsak endast att avlägsna rasmassor samt genomarbete de golvytorna täckande kulturlagren. De vackraste fynd som överhuvudtaget gjorts under hela utgrävningstiden anträffades emellertid nu – ett överstycke till ett rökelsekar (?) av förgylld koppar samt en skatt av över 350 silvermynt från omkr. år 1200. Vid sakristians friläggande hade dessutom anträffats rester av en helgonbild i driven förgylld koppar (1200-talet).

Östra längan utgöres av en fullt normal cisterciensisk östlänga, omsorgsfullt murad av huggen kalksten. Detaljformerna äro utpräglade cisterciensiska. Till längan slöt sig även ett stycke korsgång med lika typiska detaljformer, dock rikare utbildade. Mot väster syntes anläggningens kontinuitet avbruten. Korsgången fortsattes visserligen å gårdssidan av en väl byggd mursträcka, men denna var avsevärt tunnare och följde ej i omedelbar kontakt med den östliga korsgångsmuren. Några egentliga murrester kunde däremot alls ej upptäckas ovan eller i markytan i prästgårdsträdgården eller å det väster därom belägna vedbodsområdet. – Söder och väster om den forna klostergården kunde emellertid tämligen väl bevarade rester av här belägna korsgångssträckor friläggas. Klostergårdens övre matjordslager, som tydligen var ditfört (biskop J A. Lindblom planerade och utfyllde i ruinen på 1790-talet)^{x/} kunde också avlägsnas:

x/ (text saknas)

De frilagda ruinpartierna, med undantag av norra och västra korsgångsräckorna konserverades och avtäcktes samt torvlades år 1917. Klostergården ordnades provisoriskt.

Under åren 1916 och 1917 verkställdes även en genomgående utgrävning av kyrkans golv och däri belägna äldre gravar. Det s.k. Ragvald Knaphövdes gravkor undersöktes dock ej nu. I klostret utgrävdes bl.a. större delen av de i kapitelsalen belägna gravarna. Den osteologiska undersökningen verkställdes av Julén.

En hel rad av äldre medeltida gravar blev härvid genomgången. Det märkligaste resultatet utgjorde fynd av åtskilliga ornerade kalkstenshällar, vilka utgjort delar av gravmonument av den s.k. Eskilstunakistans typ (1000-talet).

År 1917 genomfördes även reparationen av det s.k. klosterhuset, beläget å prästgårdsträdgårdens västligaste del.

År 1918 utfördes inga undersökningar.

År 1919 fortsattes friläggandet av korsgångens ännu ej konserverade västra och norra mursträckor. I klostergårdens nordvästra hörn upptäcktes ett egendomligt försänkt parti, möjligen gårdens lavabo. Dessutom inriktades utgrävningarna dels på att avschakta de betydande matjordslager, som täckte områdena norr om klostergården och närmast väster om östra längan, dels på att skikt för skikt tränga ned i området på platsen för prästgårdens vedbod m.fl. uthus, vilka nu avlägsnats. På detta område hade i nyare tid den ena uthusbebyggelsen avlöst den andra. Resterna av dessa yngre byggnader avlägsnades efterhand och utgrävningen fördes ned till medeltida nivå. Här anträffades relativt väl bevarade murar av huggen kalksten, vilka visade sig tillhöra en västlig länga, motsvarande den tidigare utgrävda östliga. Tydliga spår visade att man avsett att bygga samman dessa båda längor med en tvärlänga, belägen norr om klostergården men denna avsikt hade icke förverkligats. Det kunde emellertid fastställas att östra och västra längorna tillsammans representerade en enhetlig och planmässig anläggning. Mellan dem trängde ett med dem icke samhörigt byggnadsparti in. Detta, vars murar voro märkvärdigt omsorgsfullt bortrivna, även under den medeltida golvnivån, kunde i enlighet med gängse cistercienserschema antagas hava utgjort matsalen, refectorium, vilken enligt Boraenius stod kvar med sina valv (med målningar) ännu 1724. ^{x/} Denna byggnad torde hava fallit offer för försöket att i klosterruinen bryta sten till Linköpings domkyrkas torn. ^{xx/}

x/ Boraenius, Coenobium Wretense, pag. 15

xx/ (text saknas)

Konserveringen fortsattes så att vid årets slut såväl norra och västra korsgångsräckorna som östra längans avslutande parti i norr voro färdigställda. Detta sistnämnda parti kunde genom lyckliga omständigheter i stor utsträckning rekonstrueras.

Under år 1919 utfördes dessutom vissa återställelsearbeten å den hela det forna klosterområdet omgivande muren av gråsten. Längst i nordost, vid kantorsbostaden kunde muren återuppläggas i viss utsträckning.

År 1920 leddes arbetet under sommarens förra hälft av dåvarande fil.kand. Tord O:son Nordberg, senare åter av författaren. Friläggandet av västra längan fullföljdes. Det visade sig, att byggnaden, som endast omslutit ett enda rum, utgjort klosteranläggningens kök. Spiselanordningar av olika slag hade avlöst varandra. I senare tid hade en utvidgning mot norr företagits, varigenom längan erhållit fördubblat omfång. I den tillagda delen fanns en stor spisel; vars kupa vilat på pelare.

Å området söder om klosterköket hade aldrig någon stenbyggnad blivit uppförd utan hade här istället det ena trähuset efterträtt det andra, ehuru belägna alla å ungefärligen samma plats. De olika stengrunderna kunde ganska väl skiljas från varandra. I alla dessa hus syntes eldstaden hava utgjorts av en öppen härd, belägen mer eller mindre centralt i husets enda rum. Särskilt i de undre lagren gjordes intressanta lösa fynd.

Detta år fördes utgrävningen å matsalsområdet helt ned till grundmurarnas understa skift, vilka flerstädes voro ensamt bevarade. Likaså undersöktes undre marklager närmast norr om matsalen och i korsgången närmast söder därom. Å sistnämnda plats anträffades trähusgrunder, vilka torde härstamma från en äldsta korsgångsanordning.

Under hösten och senhösten undersöktes det område som är beläget väster om västra korsgångsräckan samt sydväst om korsgångens sydvästra hörnparti. Här anträffades intressanta byggnadsrester, vilka tillhört ett på 1400-talet nyreglerat ingångsparti, utgörande hela klostrets huvudingång. Under dessa byggnadsrester funnos vidlyftiga trähuskomplex, vilka förstörts genom eld. – Utgrävningen utsträcktes långt ut på planen framför kyrkogårdsingången och prästgårdens gårdsplan. Detta grävningssområde igenfylldes omedelbart efter undersökningens slutförande.

I samband med ifrågavarande utgrävning undersöktes även den s.k. lilla klostergården, belägen väster om västra korsgångsräckan.

Västra längans murar och närbelägna delar konserverades, likaså de delar av det senmedeltida entréområdet väster om kyrkan, vilka icke ånyo övertäcktes med jord.

År 1921 (5 juni-1 sept.) inriktades arbetet i stor utsträckning på att undersöka redan

framgrävda partiers under golvnivån belägna delar. Härvid gjordes flera intressanta upptäckter, framför allt i östra längan, av en vattencistern med murade kanaler på två meters djup såsom till- och avlopp. Södra korsgången, köksflygeln och partiet öster därom samt vissa partier under trähusgrunderna söder om köket genomarbetades under golvnivån. Öster om köket anträffades en igenrasad brunn, å lilla klostergården en annan. Stora klostergårdens kulturlager undersöktes även nu. Härvid anträffades bl.a. ännu en brunn. I den nordligaste delen av inre klosterområdet avschaktades övre lager av mylla.

Under året uppbyggdes även den moderna pergola, vilken nu pryder platsen för den forna korsgången. Gårdens och pergolans plantering förbereddes.

Vintern 1921-22 utfördes såsom nödhjälpsarbete vissa justeringar och uppläggningar av yttre klostermuren (gråsten); tipplatsen för utgrävningarnas fyllningsmassor iordningställdes även och terrasserades såsom utvidgning av nya kyrkogården; ett stycke av den ursprungliga kyrkogårdsmuren öster om östra längan framgrävdes och återuppfördes, (färdig först 1923) och därav begränsad kyrkogårdsdel införlivades med gamla kyrkogården. Tillfartsvägar till klosterområde och prästgård från landsvägen i nordost förbereddes.

– Mellan det s.k. klosterhuset i prästgårdsträdgårdens västra del och kyrkogården avschaktades vissa rasmassor m.m. utefter klosterområdets södra gränsmur, varest i äldre tid prästgårdens ladugård varit belägen. Den gamla gränsmuren återuppfördes av gråsten (kullersten).

År 1922 (10 juni-10 sept.). Golvlagren i vissa rum av östra längan samt av klostrets entréparti i väster undersöktes. Under tillbyggda delen av västra längan (klosterköket) anträffades och utgrävdes en äldre stor källare. Norra inre klosterområdet färdigarbetades mellan köksflygelns tillbyggda del och östra längans ände.

– Området invid södra yttre ringmuren och "klosterhuset" utgrävdes (till golvnivå). Här belägna byggnader visade sig ha tillhört klostrets ekonomiavdelning.

Planering och plantering utfördes å större delen av inre klosterområdet. Pergolan färdigställdes. Klostergården ordnades.

År 1923 utfördes en undersökning av den äldre kyrkogårdsdelen öster om östra längan. Här anträffades en större källare samt ett flertal gravar m.m. Den ovan omtalade vattenledningens tillopp undersöktes (källan belägen 200 m. från klostret). Kompletterande undersökningar utfördes på olika punkter. Utgrävningsarbetet avslutades. Köksflygelns tillbyggda del konserverades. Området planerades, gräsbesåddes och inhägnades. Vägar till klosterområde och prästgård anordnades.

I det s.k. Klosterhuset ordnades ett stenmuseum, vari anträffade märkligare

stenfragment uppmonterades.

År 1926 utfördes vissa kompletteringsarbeten.

Klosteranläggningens bevarade delar

En beskrivning av klosteranläggningen, sådan denna nu framträder och under utgrävningarna givit sig tillkänna, börjas lämpligen med de partier, vilka höra samman med kyrkans stora kor, samt tillsammans med detta utgöra en i stort sett enhetlig anläggning. Denna anläggning är visserligen icke den äldsta som utförts för klostrets räkning men den utgör dock det mest gripbara och framträdande i hela det heterogena byggnadskomplexet.

Denna av cisterciensiska byggnads- och detaljformer klart präglade anläggning består av följande huvuddelar: Kyrkans kor, fogat intill en äldre kyrkas tvärskepp, och bestående av ett mittparti, varifrån tvenne tvärarmar utgå åt norr och söder; en byggnadslänga, som utgör norra korarmens förlängning och som rymmer vissa av klostrets viktigare lokaler; en västlig länga, vilken ligger helt för sig själv i inre klosterområdet nordvästra del men visar tydliga tecken på att man ursprungligen avsett att sammanbinda densamma med den östliga längan genom en tvärställd, norr om klostergården belägen byggnad. Till östra längans västra sida sluter sig en korsgång, vilken därmed bildar ett enhetligt helt, ehuru den utgör ett senare tillägg. Klostergården och densamma i övrigt omgivande korsgångspartier höra i nuvarande form icke till ifrågasvarande mera enhetliga anläggning utan representerar flera olika tidsavsnitt, såväl äldre som yngre än dennas byggnadstid.

Östra längan

När östra längan anlades avgränsades ännu det egentliga, inre klosterområdet utåt av den gamla kyrkogårdsmuren. Längan planlades så att dess huvuddel kom att sträcka sig mellan norra korarmen och kyrkogårdsmurens norra räcka. Längans gavel lades direkt på ifrågasvarande mur. På andra sidan om muren fortsattes emellertid längan av en förlängning, vilken dock var utbildad på helt annat sätt än längans övriga delar. Till längan har dessutom något senare en smalare tillbyggnad fogats.

Hela längan är uppförd av huggen kalksten på samma sätt som kyrkans kor. Särskilt omsorgsfull är behuggningen å valvbågar, omfattningar, kontreforter m.m. Alla block äro här noggrant formade genom kanthuggning, varjämte ytorna behandlats med hacka. Utvändiga släta murytor visa omsorgsfullt hackbehandling men i regel icke kantslag. Invändiga släta

murytor hava varit putsade samt äro till följd härav utförda med tuktad sten såsom murningsmaterial. Valven, av vilka endast mycket obetydliga fragment återstå hava varit murade med kalkstensflis. Alla murar äro lagda direkt på marken, utan egentlig grund.

I partiet innanför kyrkogårdsmuren omfattar östra längan trenne rum. Det närmast norra korarmen belägna av dessa kan identifieras såsom anläggningens sakristia, det därpå följande, (det största av de tre) såsom dess kapitelsal. Det tredje rummets ändamål är mera svårbestämbart (se nedan sid. xx), men då detsamma omsluter en märklig vattencisternanordning benämnes detsamma nedan cisternrummet. Mellan detta och kapitelsalen är en murtrappa inpassad, vars nedersta, nötta trappsteg äro bibehållna. Denna trappa har tydligen fört upp till den enligt gängse cisterciensiskt klosterschema i ovanvåningen anbragta stora, för alla nunnorna gemensamma sovsalen, dormitorium. Även från norra korarmen har en trappa fört hit upp. Dormitorium torde hava sträckt sig från korarmsgaveln ända fram till den i gamla kyrkogårdsmurens linje belägna gaveln. Valven i de två nordliga undre rummen synas nämligen båda hava varit lika höga och motsvarande ett enhetligt disponerat utrymme i ovanvåningen. Detta gäller däremot ej om längans utanför kyrkogårdsmuren belägna, förlängda del. Här beläget rum är till hälften nedsänkt i marken samt har haft avsevärt lägre belägna valvhjässor än nyssnämnda två rum längre mot söder. Även sakristian har haft lägre valv än närbelägna rum.

Den smalare tillbyggnaden i norr motsvarar till sin byggnadsteknik den ursprungliga längan. Genom en senare inbyggd mellanvägg har det i denna tillbyggnad ursprungligen belägna enda, långsmala rummet delats i tvenne, ett större nordligt och ett mindre sydligt.

Å så gott som alla delar av östra längan kunna spåren av en kraftig eldsvåda iakttagas. På de mest angripna ställena äro kalkstenarnas fasadyta kraftigt urskålad i mitten ofta till icke ringa djup. På andra ställen äro blocken fullständigt genomdragna av tätliggande sprickor.

Sakristian har varit täckt av fyra kryssvalv, vilka i mitten av rummet uppburits av en pelare. Dennas bas anträffades i ursprungligt läge (något förskjuten). Skaft och kapital voro däremot före sista restaureringen uppställda i Ragvald Knaphövdes gravkor. Nu intaga de åter sin gamla plats. Basen har en form som skulle kunna beskrivas såsom "ett fyrdubblat tärningskapital" eller ett förenklat "veckkapital". Kapitälens form.....

– I alla fyra hörnen av rummet samt å mitten av vardera långsidan finnas rester av ursprungliga pilastrar, vilka burit de sköldbågar varpå valven vilat. – Ingången, från norra tvärskeppet, är ursprunglig i så måtto att trappstegen delvis äro de gamla.

Dörröppningen har däremot fått sin nuvarande form under sista restaureringen. På

samma plats fanns före restaureringen en bredare, igensatt, med tegelomfattning försedd dörröppning, säkerligen tillkommen år 1796 och igenmurad 1846 (se vidare nedan). Under dennas botten anträffades tröskel, trappsteg samt nedersta skiftet av omfattningen till den ursprungliga dörröppningen. Med bibehållande av dennas bredd murades den nya omfattningen.

Golvet av stora kalkstenshällar var till stor del bevarat. Rester av yngre trägolv funnos dock därovanför. Golvytan ligger xx cm. under korgolvets.

Denna sakristia fungerade, ehuru delvis ombyggd, ända till år 1846 då den jämnades med marken (sakristian inbyggdes då i norra korarmen). Kyrkans handlingar upplysa bl.a. följande beträffande en äldre förändring av sakristian:

”1796 inreddes den n.v. Sacristian af den gamla, hvars hvalf borttogs, och som hon låg under jorden efter fönstren, blef den igenfyld, nya fönster upphuggna, dörr utåt klosterlandet öppnad - -”. Ända till detta år synes man ha begagnat den oförändrade gamla klostersakristian, ehuru den att döma av de ständiga klagomålen i kyrkans handlingar måste ha befunnit sig i mycket dåligt skick.

Under restaureringen 1915-17 frilades de bevarade murresterna, varefter på desamma en ny sakristibyggnad i två våningar uppfördes, sedan ny betonggrund gjutits under de gamla murarna. Den nya sakristian är förlagd till byggnadens ovanvåning. I undre våningen, d.v.s. i den gamla sakristian är kyrkans elektriska transformator inrymd.

Vid utgrävningarna 1915 anträffades i sakristians golvlager ett märkligt fynd, en liten bild av aposteln Petrus av drivet, förgyllt kopparbleck samt en liten halvkolonn av gjuten, förgylld koppar. Båda synas ursprungligen hava tillhört ett praktfullt relikskrin från.....

Kapitelsalen har sin ingång från korsgången. Rummet har varit välvt med sex kryssvalv, vilka uppburits av tvenne runda pelare samt gördelbågar, vilka invid väggarna utgått från konsoler, formade såsom profilerade listverk. Sköldbågar synas icke hava förekommit. Golvnivån är föga lägre än korets golv, alltså betydligt högre än sakristians. Anledningen till denna planförskjutning har sannolikt hängt samman med nödvändigheten av att för framdragandet av dormitorietrappan hålla sakristievalven så låga som möjligt (se nedan). Rester av båda pelarbaserna anträffades på ursprungliga platser, liksom stora, ännu sammanhållande partier av de nedstörtade valven. Basernas form är enkel (fig. xx).

I yttermuren mot öster har tydligen funnits ett fönster i varje valvbågsfält. Längst i norr är ena sidan av en omfattning till ett sådant fönster bevarad.

Under kapitelsalens golv finnas ett flertal gravar, vilka i enlighet med gängse

medeltida klostersedvänja torde utgöra abbedissornas viloplatser. Större delen av dessa gravar hava undersökts (se sid. xx). Det märkligaste fyndet härvid utgjordes av några delar av tidigt kristna gravmonument, vilka kunna dateras till 1000-talet (se sid xx, och sid. xx).

De fyllningsmassor som bortschaktades vid kapitelsalens friläggande utgjordes helt och hållet av raspartier från omgivande murar och valv.

Trappa till ovanvåningen och dormitorium

Ingången till trappan utgöres av en dörröppning mot korsgången. Innanför denna har trappan i rakt lopp fortsatt mot öster. Tvänne nötta steg äro bevarade.

I detta sammanhang torde även böra relateras de få upplysningar, som stå att vinna om själva sovsalen i ovanvåningen. – I norra korarmens gavel är den ingång i sin helhet bevarad, som förde från dormitoriet in i kyrkan. Dörröppningen är inåt det forna dormitoriet rundbågig med tympanon, vilket utåt kyrkan utgör rak överliggare. I muren finnes låsmärkla och gångjärn bevarade. Dörröppningen, som före restaureringen var igenmurad, leder nu till kyrkans museum och sakristia.

Trappan, som från denna dörr förde ned i kyrkan, låg inne i norra korarmen, invid västra muren på samma plats som den nuvarande. Dess steg, vilka varit inmurade i väggen, hade sånär som på de två översta blivit avbilade jäms med murytan. Trappans form kunde tack vare detta förhållande mycket tydligt avläsas genom de i muren kvarsittande styckena av stegen.

Den golvnivå, som anges av dörrrens tröskel och som nu förefinnes i sakristiavdelningen, torde emellertid icke hava varit densamma som ägt giltighet för hela dormitoriet. Kapitelsalens och cisternrummets valv rymmas nämligen ej under ett i denna nivå beläget golv. Ovan sakristivalvet måste således trappan på ett eller annat sätt hava haft en fortsättning. Detta förklarar varför sakristian måst erhålla lägre valv än kapitelsalen samt även varför dess golv förlagts lägre än dennas (se ovan sid. xx).

Cisternrummet hör till de bäst bevarade delarna av klosterruinen. Dess östra mur med däri inbragt fönster samt angränsande murpartier voro före utgrävningen till stora delar synliga ovan mark i prästgårdsträdgården. – I denna mur avtecknar sig ganska klart rummets rundbågiga valvkontur. I rumshörnen härinvid äro valvanfangen bevarade. Fönstret har fullt komplett omfattning.

Rummets betäckning torde hava utgjorts av tvenne rundbågiga kryssvalv med raka eller nästan raka hjässor, men utan sköldbågar. På södra sidan finnes ett inre litet biutrymme, anbragt under dormitorietrappan. Även här finnes betydande delar av en fönsteromfattning

bevarade.

Cisternrummets ingång vetter ej ut mot korsgången, som icke når så långt norr ut (den vänder mot väster ungefär framför dormitorietrappan), utan mot platsen omedelbart norr om norra korsgångsmuren. Den nuvarande dörröppningen är emellertid ej den ursprungliga. Spår av denna återfinnas delvis under den nuvarande och delvis längre åt norr.

Det märkligaste i detta rum utgör emellertid den cisternanordning, som kan studeras i detsamma golvet. Tvänne smala trappor föra från södra sidan parallellt nedåt samt vända båda mot varandra med sina nedersta steg. Mellan deras nedre ändar befinner sig en liten rektangulär cistern. Denna har i öster, under nedersta trappsteget en tilloppsmyrning; i väster å motsvarande plats ett avlopp. Från dessa båda öppningar leda kanaler (c:a två meter under golvnivån) lagda av kalkstenshällar (två skifts väggar lagda på sandbotten samt lockhällar).

Denna vattenledningsanläggning är emellertid äldre än östra längan. Till densamma höra nämligen rester av ett kalkstensgolv (råbrutna hällar i smått format) beläget avsevärt under fotnivån å längans murar men däremot i tydligt förhållande till bottenskiftet i den gamla kyrkogårdsmuren, vilken ju här utgör rummets norra vägg (man kan i de nordliga båda rumshörnen tydligt urskilja, huruledes man här rivit ur kyrkogårdsmuren för att erhålla god anliggning och förband med nymurningen). Rummets eget golv har legat högre än nyssnämnda äldre golv, samt har varit lagt av murbruksmassa direkt på jordfyllning. Det undre (kalkstens-) golvet täckes av ett c:a 5 cm. tjockt brandlager, vilket även går in under murarna i hela denna länga. Man har emellertid, när längan byggdes, känt till cisternanläggningen, ty ehuru murarna i övrigt så gott som helt sakna grund har man ovanför avloppsledningen fört en omsorgsfullt byggd kallmursgrund ända ifrån densamma täckskift.

Å ömse sidor om denna västra mur i längan är dessutom ledningen ej komplett. Å hela den ena sidan saknas nämligen de båda väggskiften samt å en stor del av sträckan även täckhällar. Detta kan omöjligen hava varit förhållandet från början. En med sådan omsorg utförd vattenledning kan icke gärna på ett så viktigt ställe hava konstruerats så slarvigt.

Det torde dock överhuvudtaget ha varit svårt att få kanalen att fungera på ett tillfredställande sätt. Vid utgrävningen visade det sig nämligen att större delen av hela kanalen var fylld med tätt packad s.k. mjölsand, den fina leriga sand, varav marken under myllan i och närmast omkring klostret till stor del består. Sannolikt har man vid något tillfälle velat rensa avloppet närmast cisternen samt öppnat ett dike ovanför kanalen å ifrågavarande sträcka men, sedan en ombyggnad och utvidgning av rännan påbörjats, övergivit icke blott hela reparationsföretaget utan även slopat hela anläggningen såsom vattentillförsel för klostret samt därför igenfyllt det nyöppnade diket utan att återställa kanalen i dess forna

skick. Det förefaller troligt att detta inträffat just under längans uppförande – eller möjligen något senare. Är det sistnämnda fallet skulle måhända ombyggnaden och flyttningen av rummets ingång kunna sättas i samband med en sättning som inträffat under reparationsarbetet.

I varje fall synes det vara tydligt att cisternrummet under huvuddelen av sin tillvaro existerat utan cistern, d.v.s. med denna igenfylld och det nya golvet framdraget däröver. En antydning om detta golvs ålder kan måhända lämnas av det fynd som gjordes i rummets sydvästra hörn, ovanpå murbruksgolvet.

Utefter södra väggen (från dörren till det lilla biutrymmet under trappan till dormitoriet räknat) och utefter tillstötande del av den västra var ovanpå murbruksgolvet en bänk uppmurad, vari några få tegelbitar anträffades. Bakom denna bänk fanns ett mellanrum mot väggen och i detta mellanrum anträffades i själva sydöstra hörnet ett depåfynd bestående av 36 små tunna silvermynt samt en guldring i vars infattning en svartnad pärla. Ringen är av en typ som.....

Cisternens byggnadssätt överensstämmer ganska väl med det som kommit till användning i kyrkogårdsmuren likaväl som i den äldsta kyrkan och dess kungliga gravkor men däremot ej med kyrkans kor och den därmed sammanhängande östliga klosterlängan. Såväl trapporna och deras väggar som själva cisternen äro sålunda murade av tuktad sten i smått format. Bland materialet som använts till täckhällar har även ett stycke anträffats, som utgjort en del av ett gravmonument från 1000-talet.

Kanalens tillopp har visat sig vara att söka i en källa c:a 200 m. norr om klostret, vilken källa ännu ger upphov till en bäck, som i nordlig riktning rinner ned till Motala ström. Av de delar, som kunnat undersökas av rännans lopp å den hälft som ligger närmast källan, synes framgå att kanalen här haft formen av ett öppet dike, vars kanter i bottennivån skotts med liggande kalkstenshällar. Möjligt är dock att täckhällarna funnits men avlägsnats på samma sätt som inne i klostret, invid cisternen under en ej fullbordad reparation. Senare har rännan igenfyllts.

Avloppet leder över klostergården och vidare ut till en brunn, belägen bortom den öppna grusplan som utbreder sig väster om västra kyrkogårdsingången.

Av allt att döma har cisternen redan från början varit överbyggd med ett hus av ett eller annat slag. Den omsorgsfulla golvläggningen tyder härpå. Man synes sålunda, när den nya östra längan anlades, hava tagit hänsyn till cisternen och vidtagit anordningar för att densamma på ett lämpligt sätt skulle kunna inpassas i ett av längans rum.

Fyllningen ovan vattenledningen utgjordes överallt av kompakt lera.

Cisternanläggningen var däremot fylld med.....Ovan murbruksgolvet vidtogo rasmassor av kalksten, murbruk etc.

Det nordligaste rummet i östra klosterlängan har utpräglad källarekaraktär och benämnes därför nedan cellarium. Dess golv ligger xx cm. lägre än kapitelsalens och cisternrummet. Från ingången väster för ett trappsteg ned. I östväggen har i yngre tid en större muröppning upptagits. Dess omfattning var murad med tegel. Golvet var stensatt med kullersten och kalkstensflis.

I de övriga rummens golvnivå fanns emellertid ett övre golvlager, ävenledes utfört såsom stensättning. Under sättningslagret av lerig sand (10 cm.) följde ett sandlager (5 cm.), murbruk (5 cm.), svart lera och jord (10 cm.) samt ovanpå äldre golvet ett tjockt lager av murbruk (15 cm.). Mot det övre golvet svarade en löst inlagd tröskel i dörröppningen. Ovan övre golvet utgjordes fyllningen av rasmassor. Stenmaterialet i dessa utgjordes i stor utsträckning av stora kullerstenar.

Cellariets mest utmärkande särdrag ha emellertid dess valv utgjort. Dessa, tvänne kryssvalv av kalkstensflis, hava vilat på breda sköldbågar, sammansatta av omsorgsfullt behuggna kalkstenar. Gördelbåge mellan valven har däremot icke förekommit. Särskilt på östra sidan äro sköldbågarnas nedre delar bevarade till större höjd. Båganfangen ligga ända nere i golvets plan. Ett rum av alldeles likartat slag utgör sakristian i Alvastra kloster.

Rummets södra vägg utgöres av den ovan nämnda gamla kyrkogårdsmuren. Medan i övriga delar sköldbågarna äro murade omsorgsfullt i förband med sin bakomliggande mur har man mot den redan befintliga muren nöjt sig med att här och där sticka in en bindare.

I östra valvets norra vägg är en mindre öppning uppbruten i murverket. Detta synes stå i samband med anbringandet av en spisel i det utanför längans gavel tillfogade något yngre rummet och skall ytterligare beröras i samband med beskrivningen av denna spisel. Öppningen har igenmurats med stor omsorg.

Östra längans tillbyggda, smalare del skiljer sig ifråga, om byggnadsteknik föga från den äldre delen av längan. Murskiften ha dock i allmänhet större höjd än i dennas murar. De brandspår som här och var kunna iakttagas, i det att kalkstenen är skörbränd och sönderfallande i ytskiktet, äro här särskilt kraftiga och ha flerstädes tvungit till att under konserveringsarbetet ersätta hårt angripna delar med ny sten.

Tillbyggnaden har ursprungligen omfattat ett enda långsmalt rum i vars norra vägg liksom i norra delen av östmuren funnits rundbågiga arkadöppningar, två å vardera sidan. Dessa bågöppningar voro vid utgrävningen å östra sidan delvis bevarade t.o.m. den enkelt skråkantade bågimposten, å nordsidan däremot endast till en par skifts höjd. Utanför denna

sistnämnda vägg kunde emellertid (1919, 1921, 1922) stora delar av den nedfallna gavelmurens yttre fasadskikt framgrävas. Murpartiet ifråga hade rasat ned på sådant sätt och med sådan inbördes sammanhållning att man praktiskt taget kunde mäta upp väggens och gavelns former i detta läge. Tyvärr var stenmaterialet i stor utsträckning skadat och kunde därför icke helt och hållet återuppmuras. Det blev emellertid möjligt att med huvudsakligen nyhuggen sten reproducera norra och östra murarnas nedre delar. Då intet av byggnadens inre murliv, motsvarande det nedstörtade yttre, kunde spåras kunde vid rekonstruktionen ej avgöras huruvida rummet i denna byggnadsdel varit täckt av valv eller av bjälktak. De kraftiga brandspåren talade emellertid snarast för det senare alternativet. Det ansågs därför fullt berättigat att återuppföra ifrågavarande inre murliv såsom släta väggytor.

I det ursprungliga rummets inre sydöstra hörn, å södra väggen är en egenartad liten spisel uppmurad. Den är anlagd mot den redan befintliga, äldre gavelmuren och saknar i bevarade delar förband därmed. Emellertid är denna äldre mur genombruten rakt bakom eldstaden med en rätvinklig genombrytning. Mot spiselryggen är denna avskärmad genom en på kant ställd kalkstenshäll. Öppningen har sedan inåt cellarium omsorgsfullt igenmurats.

Sjelva eldstaden är av mycket enkelt slag men märkvärdigt liten. Eldstadsöppningen är låg samt har haft avtäckning i form av ett rundbågsvalv. Härdens bakre del samt även rökgångens bevarade ansats ha samma bredd som öppningen.

Såsom redan nämnts har man efteråt genom en mellanmur avdelat det ursprungliga rummet i tvänne, ett yttre motsvarande de öppna arkaderna samt ett mycket smalt inre, vari eldstaden har sin plats. En dörröppning i mellanväggens mitt sätter de båda rummen i inbördes förbindelse. Till det mindre för även i väster en av allt att döma ursprunglig ingång.

I delningsmurens östra hälft kan mitt för eldstaden en egendomlig anordning iakttagas. Sett från det mindre rummet framträder ett avbrott i de jämna skiftgångarna i det att tvänne på kant ställda block på ett inbördes avstånd av xx cm. omrama ett två och ett halft skift högt fullmurat mellanparti. Ovanför detsamma löpa skiftgångarna normalt och utan genomgående fogar i förhållande till de kantställda blocken.

Från motsatta sidan sett kunde vid utgrävningen till en början endast genomgående fogar i skiften och mitt emot de nyss nämnda kantställda blocken spåras. Efter utrivning framträdde emellertid trenne nötta trappsteg, tillhörande en trappa som till synes förde upp i och tvärt igenom muren. Trappstegen voro på sidorna skodda med de kantställda stenarna, ehuru dessa ej nå fram fullt till murlivet å denna sida utan döljas av dettas stenskit. Även här gingo emellertid murskiten över genombrytningen normalt fram utan däremot svarande fogar.

Av allt att döma har sålunda murens övre del vid något tillfälle totalt om- eller nybyggt utan hänsyn till de äldre murgenombrytningarna, vilka istället vid detta tillfälle slopats.

Trappan synes ursprungligen hava fört upp till ett omkr. och ovan spiseln arrangerat halvvåningsutrymme (möjligen ett rökeri?). En antydan om huru detta utrymme varit anordnat lämnas möjligen genom en stolphålskoning av på kant ställda kalkstensflisor, vilken befinner sig ungefär mitt för dörren i mellanväggen, på södra sidan. Flisornas överkant ligga i golvet nivå. Den stolpe som varit placerad här torde hava uppburit samma halvvåningsanordning som vi ansett oss kunna spåra tack vare resterna av den lilla trappan i skiljemuren. Stolpen kan i varje fall icke hava fungerat samtidigt med dörren och den vägg, vari densamma är anbragt och bör med all sannolikhet vara äldre än dessa.

I golvet till det yttre rummet hava rester av en murgrund (lagd utan murbruk) upptäckts vilka tydligen tillhört en äldre murkonstruktion än den nuvarande. Grunden sträcker sig innanför och utefter norra gavelmuren och fortsätter i denna riktning även utanför längans östmur. Denna grund torde hava tillhört en gränsmur som avskilt någon särskild del av klosterområdet (trädgården? se vidare nedan sid. xx).

Även utanför västra sidan av västmuren skönjes längst i norr en stenrad, parallell med muren och synbarligen avsedd att uppbära någon träkonstruktion, möjligen en yttertrappa av trä till byggnadspartiets ovanvåning. Å ett stycke invid västra muren anträffades dessutom ett mindre omfattande parti av en stenläggning under murarnas fotnivå. Att en ovanvåning funnits framgår nämligen av den nedrasade nordgavelns höjd och utformning. Under gavelröset visar denna nämligen ej endast de båda arkadbågarna i bottenvåningen utan även tvänne högre upp sittande små, rundbågiga fönster.

Den tillbyggda delen av östra längan torde kunna identifieras med abbedissans bostad i klostret. Denna skulle nämligen ligga en smula för sig själv i anläggningen samt återfinnes ej sällan just i motsvarande placering i förhållande till östlängan i de cistersiensiska klostren. Abbedissans bostad skulle då här hava varit förlagd till ovanvåningen till vilken en utvändig trappa bör hava lett. Bottenvåningen har tjänat andra ändamål. Egendomlig är särskilt dess arkadanordning. Bågöppningarna mot norr och öster hava nämligen ej varit försedda med gångjärn och dörrar utan hava varit avsedda att stå öppna.

Fyllningen i denna tillbyggda del utgjordes i stor utsträckning av jord. I det inre, mindre rummet erbjödo emellertid fyllningslagren ett säreget utseende. Under ett matjordslager följde ett jordlager varierande mellan 1 m. och c:a 40 cm. djup, i vilken

jordmassa en stor mängd taktegel av medeltida typ (munktegel), till större delen i mycket trasigt skick, voro inmängda. Därunder ett stenhårt och fast lager av vitt murbruk, 10-30 cm. mäktigt samt underst ett lager av kolbemängd jord.

Utanför västra muren, i den lösa myllans övre lager anträffades fragment av huggen kalksten, en "tallriks"ring, förmodligen tillhörande en fönsterkolonett av medeltida typ samt ett stycke av.....

Östra längans östra fasad

Av längans yttermurar är det egentligen endast den östra som genom sitt relativt välbevarade tillstånd erbjuder speciellt intresse. Partiet söder om gamla kyrkogårdsmuren är omsorgsfullare behandlat än den övriga delen, vilket torde visa att ifrågavarande mur bibehållits samt utgjort en betydelsefull gräns i anläggningen, d.v.s. såsom längre fram skall visas mellan den för allmänheten tillgängliga kyrkogården och klostrets trädgård.

Ifrågavarande östliga del av fasaden visar flera helt eller delvis bevarade fönster samt trenne välhuggna låga kontreforter. Dessa sistnämnda äro dock egendomligt nog ej placerade mitt för de innanför liggande rummens valvbågars anfang utan synas mera slumpvis hava utplacerats, möjligen ur dekorativ synpunkt. Fasadytorna visa, å denna murfront särskilt omsorgsfull behandling. Utefter hela längden, fram till kyrkogårdsmuren, löper en skråkantad sockel. Å den plats där vattenledningen passerar under muren har en rätt avsevärd sättnings ägt rum, vilken knäckt bl.a. sockelskiftet, vilket jämte andra partier groft lagats med ohuggen sten (nu kompletterat).

Där kyrkogårdsmuren utgått fanns ett ärr efter densamma bortbrytande (nu dolt av den återupplagda muren). Översta delen av detta ärr betecknas av en på flatan i murfasaden lagd häll, mot vilken östra fasadpartiets skråkantsockel stöter. – På norra sidan om kyrkogårdsmuren är murverket enklare. I detsamma ingår, särskilt i de nedre partierna småskiftigt murverk som i viss mån erinrar om den äldre gruppen av byggnader i Vreta (den äldsta kyrkan, kyrkogårdsmuren, etc.). Vid närmare studium visar det sig att även i cellariets norra inre murliv liknande partier ingå. Man frestas att antaga att på cellariets plats tidigare en i denna äldre murningsteknik uppförd byggnad legat, vars murar delvis fått ingå i nyanläggningen. Denna äldre byggnad skulle då stått i något förhållande till den kring cisternen supponerade äldre byggnaden. Något bestämt besked kan emellertid icke utvinnas av de obetydliga bevarade resterna. Mest sannolikt synes vara att detta yttersta parti av längan i sin helhet ägnats långt mindre omsorg än övriga delar av densamma. De övre murpartierna voro ju, av rasmassorna att döma, rent av murade av gråsten (kullersten).

Fyllningsmassorna närmast utanför denna fasad visade sig i viss utsträckning innehålla fynd av mycket ungt datum. Under ett lager av mylla (c:a 20 cm.) följde tegelskrot (5-20 cm.) därpå murbruk och stenflis, så jord bemängd med murbruk och flis (30-50 cm.), slutligen lerjord, vars överyta nådde 10 à 20 cm. högre än murens understa skifts undre kant. Detta lerjordslager syntes representera den medeltida marknivån. De gravar som anträffades härinvid voro upptagna i lerjorden men täcktes däremot av de övre lagren utan avbrott i deras kontinuitet.

Västra längan (köksflygeln)

Västra längan bildar ett fristående helt för sig själv. Den är uppförd av välhuggen kalksten på alldeles samma sätt som den östra. I norr, väster och öster äro murarnas yttersidor försedda med skråkantad sockel. I söder saknas däremot sockel. Detta förhållande sammanhänger därmed att de tre förstnämnda sidorna varit avsedda såsom ytterväggar, medan den fjärde sidan skulle hava vänt sig inåt ett annat rum i komplexet, vilket rum emellertid aldrig kommit att tillfogas.

Södra muren har åt öster en förlängning, ett litet stycke mur som avslutas såsom ena sidan av en dörromfattning, jämte tröskelstenen till densamma. Omfattningens andra sida saknas och har av allt att döma lika litet som murens fortsättning i övrigt mot öster aldrig kommit till utförande. Varje spår av mur eller grund till densamma saknas nämligen. – Även mot väster synes man hava avsett en förlängning av södra muren i västra längan. Visserligen var hela sydvästra hörnet av längan mycket starkt skadat. Endast något enstaka skift var bevarat i själva hörnet. Murverket nådde här sålunda icke sockelskiftets nivå, utan saknade sockel. Men i en utanför murhörnet befintlig källare (se nedan) fanns nedrasad ett sockelstycke, vilket var utformat med hänsyn till inmurning i en avgående vägg. Av allt att döma har detta sockelstycke haft sin plats just å längans västmur i sydligaste stycket därav. Här skulle alltså hava funnits eller hava förutsetts en förlängning av sydmuren åt väster. Västra längan skulle m.a.o. hava planerats såsom utgående från en ostvästlig, anläggningen genomskärande mur. Denna mur har emellertid icke varit avsedd att förses med sockel såsom längan själv utan har denna sistnämndas skråkant å ömse sidor löpt stumt emot densammas murliv.

Såsom nyss nämndes finnes utanför längans sydvästra hörn en källare. Den är uppmurad av kullerstenar och dess väggar äro lagda direkt mot jorden, endast en kullersten i tjocklek. Den östra väggen i källaren är inpassad under västra längans mur på sådant sätt att

dennas västra murfasad vilar på källarens vägg samt de båda murliven linjera med varandra. Källaren kan emellertid icke vara varken äldre än eller samtidig med längan. Dess placering i förhållande till denna är sådan att dess sydliga del skjuter ett stycke söder om längans sydfasad och här har övre delen av källaremuren förts upp emot längans fasad på ett sådant sätt att källarens ålder i förhållande till längan framstår såsom otvivelaktigt yngre. Källarens hela murverk är fullt homogent. På samma sätt är anslutningen ordnad även i nordöstra hörnet.

Området väster om västra längan har i övrigt erbjudit föga av intresse. Kulturlagren voro här ytterligt obetydliga. Av allt att döma har detta område av någon anledning icke i högre grad utnyttjats under klostertiden.

Västra längans ursprungliga del omsluter ett enda rum, vars anordningar visa att detsamma använts såsom kök. I söder finnes en ursprunglig dörröppning. I norr finnes även en sådan, vilken dock senare blivit igenmurad. Dessutom märkas i östra muren en nischartad anordning vilken går ända ned till golvet och vilken tidigare syntes hava utgjort inre delen av en dörromfattning. Utvändigt löper emellertid murfasaden med sin sockel till synes obruten fram över denna ingång. Såsom längre fram skall beskrivas har hela detta dörrparti med omgivande delar vid något tillfälle varit utsatt för ras, föranlett därigenom att en utanför belägen brunn störtat in. Vid detta tillfälle har murpartiet ifråga blivit ombyggt med begagnande av gammalt material. Om dess ursprungliga utseende i fråga om detaljerna kunna vi icke bilda oss någon säker uppfattning. I den supponerade dörröppningens igenmurning utgjordes ett av de båda sockelstyckena av ett ytterhörn, hugget i vinkel.

I rummets norra innervägg äro bevarade nedre delarna av en väggnisch, vars sidor och rygg utgjorts av på kant ställda, huggna kalkstenshällar.

Å rummets västra sidor finnes en avloppsanordning som leder tvärs igenom muren ut i västra fasadlivet. Avloppet har tagit sin början i en huggen ”slasktratt”, av vilken främre partiet nu är avslaget och förkommet. Invid urtömningskålens södra kant samt i jämnhöjd med dess översida skjuter ett mycket trasigt stenparti ut ur murlivet. Dess uppgift är svår att utleta.

Golvet var belagt med stora nötta, oregelbundna kalkstenshällar dock icke i sydvästra hörnet där denna beläggning saknas (se nedan).

Flera olika eldstadsanläggningar finnas, vilka avlöst varandra. Yngst är en på kalkstengolvet lagd spisel, belägen invid norra väggen. Denna spisel består av ett bakre, östligt parti som är uppbyggt av stora kalkstensblock, samt ett främre parti, tydligen utgörande härden och platsen under rökkupan. Partiet markeras utåt rummet genom smala

murskift av kalksten. I sydvästra hörnet vilar på dem några skift av en tegelmurpelare, två sten i fyrkant, vilken pelare tydligen uppburit motsvarande hörn av spiselkupan. – Den nyssnämnda östliga spiseldelen är i sitt inre samt å västra sidan mycket starkt förstörd genom eld. Kalkstenen är här rödbränd och söndersmulad. Man har tydligen eldat å denna plats och det synes otvivelaktigt att en bakugn varit innesluten i detta parti, som emellertid visar en tydlig tudelning genom en murad skiljetunga. Av allt att döma har ugnen varit föremål för en ombyggnad, varvid denna delning uppstått.

I rummets sydvästra hörn finnes under golvnivån rester av äldre eldstäder. I golvet markeras här en omsorgsfullt utlagd fyrkant av kalkstensblock mot vars släta sidor golvet löper stumt. Fyrkantens södra sida är dock icke utlagd på detta sätt utan synes den hava utgjorts av rummets södra vägg. Inåt fyrkantens inre är kalkstensskoningen oregelbunden samt något skörbränd. Den är utlagd i två breda skift på östra sidan samt i två smalare på den västra medan nordsidan består av en rest kalkstenshäll. Överkanten av det hela ligger något (5 cm.) över golvet plan. Inuti rutan bestod fyllningen av kol och aska. Under densamma anträffades rester av en botten av kalkstenar, c:a 40-50 cm. under golvytan.

Det hela syntes utgöra en i golvet nedsänkt härd, vilken icke haft någon överbyggnad.

Nu beskrivna eldstad vilar med sin skoning på ett bestämt markerat brandlager som även utbreder sig under närmaste delen av kalkstengolvet. I detta brandlager döljes en eldstad, som är belägen rakt under den nyss ifrågavarande. Den är mindre till omfånget än denna och har formen av en rund grop i golvet, vars botten synes hava varit belagd med kalkstenar, ehuru denna beläggning särskilt i nordöstra delen är spolierad. I söder äro däremot även rester av en väl lagd skoning av gråsten kring eldstaden bevarade.

Rummets kalkstengolv ligger endast obetydligt ovanför dess yttermurars fotnivå. Såsom antydes av brandlagret kring den äldre eldstaden i sydvästra hörnet är stenbeläggningen icke fullt ursprunglig. Sannolikt har den tillkommit i den yngre, här belägna eldstadens tid. Tidigare har den grå-svarta, sandiga jord som här bildar markytan fått tjänstgöra såsom golv.

Vid västra längans norra sida har i senare tid en tillbyggnad uppförts, till storleken ungefär motsvarande den ursprungliga delen. Murarna äro här uppförda av kullersten, här och där inmängd med kalksten. Även detta byggnadsparti omsluter ett enda rum, vari en stor eldstad har varit anbragt, invid södra väggen. Denna eldstads botten hade varit lagd i tegel, ehuru detta var starkt vittrat och förstört. Nedre delarna av tvänne fyrkantiga av kalksten murade pelare markerade eldstadsbottens hörn. Pelarna hava tydligen uppburit rökhuven och

skorsten tillsamman med södra väggen. Från denna eldstad hade man byggt ut en bakugn av tegel på sådant sätt att densammas inre del kom att skjuta in i västra längans ursprungliga rum samt där belamra den yngre eldstadens bakre parti och detta så ovarsamt att det måste förutsättas att eldstaden ifråga upphört att fungera. Av allt att döma har längans äldre del vid tidpunkten ifråga legat i ruiner samt marknivån i densamma legat i underkant på den nya bakugnens murverk. Möjligen har man emellertid samtidigt iordningställt och intäckt denna äldre byggnadsdel ty i densamma fanns en, dåligt murad delningsvägg, vilken, gående i östvästlig riktning, delade rummet i tvänne hälfter. Murens fotnivå var ungefär densamma som den ifrågavarande bakugnens. Denna sistnämndas uppförande medförde även den härinvid belägna, ursprungliga ingångens spolierande.

I västra flygelns tillbyggda del bestod golvet av stora råbrutna kalkstenshällar.

De lösa fynden i fyllningslagren visade att rummet i denna gestalt använts ännu sent på 1600-talet.

Kalkstengolvet visade sig emellertid vid närmare undersökning icke vara ursprungligt, utan täckte äldre golv och även eldstadsanordningar. Detta äldre golv, ävenledes av kalksten var dock blott bevarat i fragmentariskt skick. Eldstaden däremot var ganska väl bevarad och svarade tämligen väl mot den övre. Ytterligare några skift av spispelarna voro sålunda bevarade under det övre golvet, ehuru dess planform icke fullt svarade mot de övre skiftens. Dessa hängde m.a.o. över på vissa sidor, voro knappare på andra. Det var tydligt att man i det övre golvets tid byggt om dessa pelare utan att exakt känna (eller eftersträva) det gamla planläget. Man kunde även här våga antaga att en mer eller mindre ruinerad klosterbyggnad i nyare tid apterats för praktiskt bruk. Sannolikt har prästgårdens bryggghus någon tid varit förlagt hit. Den äldre eldstadens botten var omsorgsfullt utformad med kantskoning av kalksten samt bottenytan lagd i tegel. Dettas mittparti var starkt eldskadat och förvittrat.

Även denna eldstad täckte delvis för den ursprungliga längans norra ingång, vilken tydligen blivit igenmurad i samband med anläggandet av densamma.

Tillbyggnadens ursprungliga ingång låg på östra sidan längst uppe i norra delen. – Norra muren var delvis kraftigt utbuktad. En betydande sättning hade här vid något tillfälle ägt rum. För att motverka densamma hade tydligen den grova förstärkning uppmurats, vars grundskift återfunnos härinvid.

Anledningen till ifrågavarande sättning gav sig även tillkänna. Golvet i nordöstra hörnet var nämligen starkt insjunket så att en betydande svacka här förefanns. Vid grävning under denna svacka befanns att här funnos rester av en igenfylld källare, vilken även sträckte

sig ett stycke norr om norra gavelmurens östra hälft. Fyllningen i denna källare hade tydligen icke packats med tillräcklig omsorg utan den därpå lagda murdelen hade sjunkit ned ett betydligt stycke och av allt att döma förorsakat icke ringa svårigheter.

Källaren ifråga har ett betydande intresse. Dess väggar och dess trappa äro byggda med utomordentlig omsorg av tuktad sten i små skifthöjder på ett sätt som direkt motsvarar den äldsta kyrkans och även den tidigare omtalade cisternens murverk.